

TÜRK

2020, Yıl/Year: 8, Sayı/Issue: 20, ISSN: 2147-8872

TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received*: 24.02.2020

Kabul Tarihi / *Date of Accepted*: 16.03.2020

Sayfa / *Page*: 338-347

Research Article / Araştırma Makalesi

Doi: <http://dx.doi.org/10.12992/TURUK922>

Yazar / *Writer*:

 Arş. Gör. Mehmet Mustafa Örucü

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana
Bilim Dalı Doktora Öğrencisi
orucu@sakarya.edu.tr

 Arş. Gör. Dr. Samet Çakmaker

Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
cakmaker@sakarya.edu.tr

İKİ ULUSLAŞMA ÖRNEĞİ: YUNANLARIN ARI DİL PROJESİ “KATHAREVUSA” VE TÜRKLERİN “ÖZTÜRKÇE” GİRİŞİMİ

Öz

Modernleşme, dünyayı zorunlu olarak uluslaşmanın eşğine getirmiştir. Bu durum, kimi milletler için yok oluşu beraberinde getirirken kimi milletler için de ulus kimlik üzerinden yeni bir inşa sürecini var kılmıştır. İkinci gruplandırılmaya giren milletler olarak Yunanların ve Türklerin benzer pratikler sergilediği görülmektedir. Türklerden yaklaşık yüz yıl önce “Yunan” milli kimliğini inşa eden ve modernleşmeyi Batı dışından ilk deneyimleyen ulus olarak Yunanlar, arkaik dilin ön plana çıktığı “Katharevusa” isminde bir dil inşa etmiş ve bu dilden yazılan eserlerden oluşan bir edebiyat kanonu oluşturmuşlardır. Şaşırtıcı olarak, bir asır sonra Türklerin uluslaşma yolunda milli bir kimlik inşa etmek için onlarla benzer biçimde Türkçenin arkaik dönemine vurgu yapan “Öztürkçe” girişimi olmuştur. Her iki milletin de kendisini Batı olarak tanımlamayışı, diğer yandan Batı tarafından doğulu olarak işaretlenmeleri ve benzemeye çalıştıkları medeniyet ve kültür ile aynı zamanda bir hesaplaşmaya girişmelerinden hareketle bu çalışmada, söz konusu deneyimler arasındaki benzerliğin neden kaynaklanmış olabileceği ve

bu pratiğin arkasında yatan sosyo-kültürel ve siyasal bir takım nedenler üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Öztürkçe, Katharevusa, milli dil, milli kimlik, uluslaşma

TWO NATIONALIZATION EXAMPLES: PURE LANGUAGE PROJECT OF GREEKS “KATHAREVUSA” AND THE ATTEMPT OF TURKS “ÖZTÜRKÇE”

Abstract

Modernization necessarily brought the World to the brink of nationalization. While this situation has brought extinction for some nations, it has created a new construction process for some nations through nation identity. Greeks and Turks as the nations in the second group are seen in which to exhibit similiar practices. As the nation that built the “Greek” national identity and experienced modernization from outside the West nearly a hundred years before the Turks, the Greeks built a language named “katharevusa” which the archaic words came to the fore and created a literary canon composed of Works written from this language. A century later, surprisingly, there was an attempt to “Öztürkçe”, which emphasized the archaic period of Turkish, similarly with them, to build a national identity on the road to nationalization. Based on the fact that both nations do not define themselves as the West, in fact, Westerns also define them as the East, and, they collide with the civilization and culture in which they try to resemble as well, in this article, it was emphasized why the similarity between these experiences may have been caused and some socio-cultural and political reasons behind this practice.

Keywords: Öztürkçe, Katharevusa, national language, national identity, nationalization

Giriş

Bütün milliyetçi uyanışlarda “millet”, “milliyet” ve “milliyetçilik” kelimelerinin doğal ve esas bir parçası olarak dilin (Hayes 2010: 9) merkezi bir konumda yer aldığı görülmektedir. Modernleşmenin yarattığı yeni değerler sisteminde ulusları kendi içinde bir arada ve Batı emperyalizmine karşı ayakta tutan yeni bir güç olarak dil ön plana çıkmaktadır. Çünkü “*bir milliyet etkisini, karakterini, ferdiyetini, her defasında olmasa da, fiziki coğrafyadan veya biyolojik ırktan değil kültürel ve tarihi güçlerden alır. Dil bunlardan ilki ve önde geleni*” (Hayes 2010: 13) dir. Ancak buna rağmen Türklerin modernleşme ve buna bağlı olarak uluslaşma serüvenini dil üzerinden inceleyen eser sayısı yeterli değildir. Bunun sebeplerinden biri bu konunun daha çok toplumbilimcilere bırakılmış olması ki toplumbilimciler bu konuyu dil üzerinden incelemeye pek yanaşmazlar, diğeri ise, Türkiye’de dilbilimcilerin çoğunlukla gramer faaliyetlerine yoğunlaşması ve dilin toplumsal işlevini ıskalamış olması gösterilebilir.

Geoffrey Lewis, (2007: xxiv-xxv) *Trajik Başarı Türk Dil Reformu* adlı çalışmasında hangi Türkçe diye sorar ve Türkçe ile ilgili reformlara modernleşmeden bağımsız birer linguistik çalışma olarak bakılamayacağını söyler.

“Türkiye’ de dil tartışmaları Osmanlı İmparatorluğu’nun modernleşme süreci ve ardından genç Cumhuriyetin uluslaşma süreciyle atbaşı gider. Tanpınar’ın modern Türk edebiyatı için yaptığı meşhur tesbiti bu tartışmaya taşırsak şunu söyleyebiliriz: Türkçe tartışmaları bir medeniyet kriziyle başlar. Bunun neticesinde de Türkçe tartışmaları, linguistik olmaktan ziyade modernleşme sürecimizdeki politik duruşlara göre belirlenmiştir. Türkçeye ilişkin tartışma, gerçekte modernliğe, modernleşmeye ilişkin bir tartışmadır.”

Bir yandan Batı modernleşmesini benimseyen ve o yönde politikaları hayata geçirmeye çalışan, diğer yandan Batı kültürü ile hesaplaşan iki toplum olarak Yunanlar ve Türklerin uluslaşma sürecinde ortak deneyimlere sahip olduğu görülmektedir. Bu ortak deneyimler, hem etkilenme diye yorumlanabilir, hem de modernleşmeyi ve uluslaşmayı Batı dışından modelleyen toplumların tecrübe ettikleri kaçınılmaz ortak pratikler bütünü olarak da değerlendirilebilir. Bu çalışmada her iki okuma biçimine kaynaklık edebilecek kimi veriler ortaya konulacaktır. Bu verilerin daha detaylı bir biçimde incelenmesi ve kesin olmasa da derli toplu bir sonuca varılmasının ancak başka çalışmaların neticesinde mümkün olabileceğinin altını çizmek gerekir.

İki Uluslaşma Örneği: Yunanların Arı Dil Projesi “Katharevusa” ve Türklerin “Öztürkçe” Girişimi

Yunanlar, 1800’lü yılların başında Yunan milli birliğini, kültürünü ve kimliğini oluşturmak için arkaik olanı ön plana çıkararak “Katharevusa” adında bir arı dil projesi geliştirdiler. Ancak bu dil zamanla yalnızca seçkinlerin anlayabildiği yapay bir dile dönüşmüştür. Kuşkusuz arkaik bir dili güncel zamana taşımalarının arkasında önemli bir neden bulunmaktaydı. İlerleyen satırlarda buna değinilecektir. Ne var ki arkaik olanı toplumun tamamına yaymak, onu yeniden diriltmek ve bu dil aracılığıyla ortak deneyimler, ortak bir kültür ve ortak bir bilinç inşa etmek sanıldığı kadar kolay değildi. Öyle de oldu. Devleti yönetenlerin, kilisenin, ordunun kullandığı ve milli bütünlüğü sağlamak adına topluma dayattığı bu dil bütün uğraşılara rağmen bütünleştirici, müşterek bir payda üzerine kültürü inşa edici bir işlev yerine getirememiştir.

Gregory Jusdanis (1998: 111) *Gecikmiş Modernlik* adlı çalışmasında arı dilcilerin “Katharevusa” denilen bu arı dil aracılığıyla toplumda ortak deneyimler yaratmak, Yakındoğu’daki bütün Yunan milletini ortak sınırlar içinde bütünleştirmek ve Hellas’ı yeniden diriltmek için icat ettiğini ancak kültür anlayışlarının dışlayıcı nitelikte olduğunu ifade eder. Bunun yanı sıra, arı dilin, çok ciddi bir eğitimden geçmiş insanların anlayabileceği bir dil olduğunu vurguluyordu. Bundan dolayı bütünleştirme, birleştirme hedefine ulaşamadığını ve ülke çapında yeniden üretilmediğini iddia eder. Arı dilin toplumsal bir hiyerarşinin ortaya çıkışına neden olduğunu şu şekilde izah eder:

“Arı dil, devletin, eğitimin, kilisenin ve ordunun resmi söylemi olarak toplumun üst ve alt kurumlarını belirleme otoritesini elde etti. Ondan sonra da bu hiyerarşiyi aşağı söylem mekânları olarak tanımladığı ve ona direnen yerlere-eve, piyasaya, köye, kahvehaneye, ilkokula dayatmaya çalıştı. Demek ki arı dil kültürü eğitilmiş seçkinlerle sınırlı olduğu için kültürün milli, popüler bir kültür haline gelme konusunda hiç şansı yoktu. Arı dil, Aydınlanmadan aldığı bir ortak inançlar kodundan güç alan bütünleşmiş

bir milli düzen vizyonu ile yeniden diriltilmiş bir uygarlık yönündeki neo klasik tercihi arasındaki gerilimi çözemezdi.”

Aslında bu düşünce ilk ortaya çıktığında amaç etnisite temelinde yeni bir kardeşlik yeni bir birlik yaratmaktı. Daha önce “millet sistemi” temeli üzerinden bir araya gelen insanları “hayali bir yapı/cemaat” üzerinden bir araya getirip onlarda milli bir ruh yaratılacaktı. Bu yapı hayal edilmiştir “çünkü en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecektir ama yine de her birinin zihninde toplamlarının hayali yaşamaya devam eder.” (Anderson 2014: 20) O halde milli olanı teşkil edecek toplumun elinde ne vardı? Bu halk hangi dili konuşuyordu? Bu dil üzerinden insanlar arasında aidiyet bağı oluşturacak ortak anlatılar ve ortak bir milli hikâye vücuda getirmek gerekiyordu ve bu mümkün müydü? Öncelikli olarak halkın konuştuğu dile başvuran aydınlanmacılar, daha sonra devlet kurulunca, Batılı modernler karşısında sade ve basit olanla yetinemeyeceklerinin farkına vardılar. Antik Yunan’a sığınarak bu eksiklik duygusunu gidermeye çalışmışlardır. Yukarıda da değinildiği gibi, antik olanı bugüne taşımak istemelerinin arkasında yatan saik neydi? Neden Batı’yı karşılarına alıyorlardı? Hem bütün bir Batı aydınlanması Antik Yunan birikimi üzerine kurulmamış mıydı? O halde onlar da batılı sayılmaz mıydı? Batılılar, Rönesans’ın temellerini oluşturan Antik Yunan’ın günümüzde yaşayan temsilcisi Yunanistan’a gittiğinde hiç düşlemedikleri bir manzarayla karşılaşmışlardı. Halk arasında o dönemden kalan ve yaşamaya devam eden bir takım izler görmek arzusundaydılar. Fakat ortadaki tablo çok başkaydı. Antik Yunan’ın kalıntıları üzerinde umursamazca yaşayan tembel ve köylü Yunan halkı onların gözünde klasik Doğu milletlerinden farksızdı. Yunanların, Batı’nın bu algısını fark etmesi uzun sürmedi. Batı dışında modernleşmeyi tecrübe eden ilk ulus olarak, bütün diğer Batı dışı uluslar gibi, Batıyla bir hesaplaşma içinde olmaları kaçınılmazdı. Nitekim öyle de oldu. Böylece Helenistik döneme sığınarak daha köklü daha yerleşik bir medeniyetin temsilcisi olarak modernleşmedeki yerlerini almak istediler. Bunun yanı sıra Yunanistan sınırları içinde halkın konuştuğu basit sade dilin devlet sınırları dışında yaşayan Yunanları kuşatamama sorunu vardı. Jusdanis (1998: 121), Yunanların “*Megali İdea*” ülküsünü şu şekilde açıklar:

“Bizansçılık ile romantik Helencilik bileşimi olan bu öğretiyi kaybedilmiş Bizans topraklarının yeniden ele geçirilip Doğu’nun Helenleştirileceğini, ya da en azından bütün Yunanların tek bir devlet altında birleştirileceğini hayal etmişti. Tarihçiler ve edebiyat eleştirmenleri Yunanların zamansal sürekliliğini överken, Megali İdea toprak bütünlüğünü öne çıkarıyordu. Megali İdea kitleleri seferber eden popülist bir dava işlevi gördü. Hem Yunan devletinin sorunları için her derde deva bir çözüm, hem de halk ile hükümet arasında bir iletişim aracı hizmeti görerek toplumsal kaynaşmanın garantisi oldu.”

Yunanların bu irredantist girişimi 1922 yılında Küçük Asya diye ifade ettikleri Anadolu’da hezimete uğramaları neticesinde son bulacaktı. Yukarıda bahsedilen sorunların üstesinden halkın konuştuğu basit dil ile gelmek mümkün görünmediğinden arkaik dile başvuruldu. Böylece daha kuşatıcı bir dil sayesinde bütün Yunanlar sahiplenilecek ve uluslaşma yolunda kökü mazide bir yapı meydana getirilecekti. Bu düşünce ortaya çıktığı andan itibaren devlet desteğini de arkasına alarak edebiyat sahasında bu misyon ve dil etrafında bir kanon oluşturuldu. Katharevusa ile yazılan ve Yunan milli kimliğinin oluşumuna hizmet eden eserlerden ve yazarlardan müteşekkil bir kanondu

bu. Bu şekilde hem dil hem de milli kimlik gelecek kuşaklara aktarılabilirdi. Ne var ki bütün gayret ve baskılara rağmen istenen sonuç elde edilemiyordu. Halk, bu seçkin tavrı ve arkaik dili hiçbir zaman benimsemedi ve bütün baskılara rağmen kendi dilini korumayı başardı. Yüzyılın sonuna gelindiğinde arkaik dili savunanlar artık gücünü yitirmiş ve popüler dil savunucuları karşısında yenilgiye uğramıştı.

Aynı yıllarda, Türk modernleşmesinin hareketlendiği dönemde, Türk edebiyatına yöneltilen eleştirilerin başını dile dönük eleştiriler çekiyordu. Türkçe üzerinden bütünleştirici bir dilin temelleri atılıyordu. Reaya içindeki diğer milletlerin modernleşme sürecinde kendi birliklerini kurup bağımsız bir yapıya dönüşmeleri neticesinde Türkler de imparatorluk iddiasından vaz geçmek zorunda kalıyor ve milliyetçi fikirler toplum arasında hızla zemin buluyordu. Bu zeminlerden biri de Selanik şehridir. Milliyetçilik fikrinin savunucularının biyografilerine bakıldığında Selanik isminin ön plana çıktığı görülecektir.

“Selanik vilayetinin önderliği 1880 yıllarında belli olmuştu. O yıllarda bazı Selanik uleması bu şehirde azınlıklar tarafından geliştirilen eğitim sistemini taklit ederek aynı modern sistemi uygulamaya çalışmışlardı. Daha sonra bu yöntemlerle İstanbul’da da okullar kurarak zamanımızda hâlâ faaliyette olan bir idadiler serisi oluşturmuşlardı.”
(Mardin 2014: 67)

Türk modernleşmecileri ilk zamanlarda Fransa’yı kendilerine örnek almış olabilirler. Ancak Batı dışından bir toplumun Batı modernleşmesini doğrudan kendisine model alması, uygulamada çeşitli zorlukları da beraberinde getirmiştir. Modernleşme serüvenimizde Türkçülük fikri baskın bir konuma geldikten sonraki modelleme çizgisinin, bir takım benzerliklerden hareketle ve Selanik şehrinin merkezi bir konuma yerleşmesine dayanarak, Fransa’dan Yunanistan’a doğru kaydığı söylenebilir. Çünkü Yunanistan modernleşmeyi uygulamaya çalışan ve bunu kısmen başarabilen ilk Batı dışı toplumdur. Yunanistan’ın bu bakımdan örnek alınabileceği iddiası, Türkiye’de Türkçülük fikrinin önemli ulemasının yolunun Selanik’ten geçmiş olduğu tarihi gerçeği ile birlikte düşünüldüğünde detaylı bir araştırmayı hak edecek öneme haizdir.

Milli kimlik inşası için, Farsça ve Arapçanın etkisinde kalan dilin ve edebiyatın arındırılması gerekiyordu. Avrupa devletleri gibi kendine yetebilen ve toplumun her kesimince anlaşılabilen bir dilin varlığı bir zaruret olarak lanse ediliyordu. Çünkü, Bilim ve sanat ya Arapça ve Farsça ile yapılıyordu, ya da bu iki dilin etkisinde kalan Osmanlı Türkçesi ile yapılıyordu. Sıradan halkın konuştuğu Türkçe kısmen kendisini bu dillerin etkisinden korusa da halkın bütününe teşmil edilebilecek bütünlükten ve standarttan yoksundu. Herkesçe kabul gören gramer ve imla kuralları yoktu. Dolayısıyla Türkçe, mevcut haliyle, milli kimliği inşa görevini üstlenecek vasıf ve meziyetlerden uzaktı. Dönemin aydınları tıpkı Yunan aydınlarının, dilin bütünleştirici özelliğini vurgulayarak ortaya çıkışı gibi, ve tabii uluslaşma temelli bütün modernleşmeci toplumlar gibi, sadece seçkinleri ve saray eşrafının anlayabileceği bir dilin değil, toplumun her kesiminin rahatlıkla anlayabileceği bir halk dilinin standartlaşması gerekliliğini savundular.

İlk dönemlerde, yeni bir devlet kurulana kadar bu yöndeki iddia ve çıkışlar tıpkı Yunanlardaki gibi halk dili temelinde dilin arındırılması kaidesine dayanıyordu. Dolayısıyla ilk zamanlar arı dil değil, dilin arındırılması temel alınan bir esas idi. Selanik çıkışlı *Genç Kalemler* dergisinde Ömer

Seyfettin'in kaleme aldığı bilinen "Yeni Lisan" makalesi dilin arındırılması yönünde atılmış önemli bir adım olarak kayıtlara geçmiştir. Daha sonra bu söylem, Cumhuriyet ile, tıpkı Yunanlarda olduğu gibi, bir arı dil projesine dönüşecekti. Tam da Türkiye'de seçkinci bir grup halk üzerinde arı dil projesi uygularken, Yunanistan o yıllarda yüz yıl aradan sonra bu yanlışından dönüyordu. Keza, bu konuda Yunanların yüz yılda kat ettiği mesafeyi Türkler çeyrek asırdan daha kısa bir sürede aşmıştır. Yalnız ortada hangi Türkçe kaldı? sorusuna gönül rahatlığı ile bilim üretebilen, felsefi düşünceye zemin oluşturabilecek nitelikleri haiz bir Türkçenin kaldığı yönünde cevap vermek pek mümkün görünmüyor. Çünkü bir yandan yıllarca, doğru veya yanlış, Türkçe, kendisini besleyen Arapça ve Farsçadan arındırılmış ve tabiri caizse kuşa çevrilmiş ama diğer yandan öz Türkçe kapsamında yeniden öne çıkarılan arkaik dil aşısını tutmamıştır. Bu haliyle Türkçenin Batı kültürü ve medeniyeti karşısında ne kadar durabildiği tartışmalıdır. Batı karşısında geri kalışın sebeplerinden birini dile dayandıran Şinasi, Şemsettin Sami gibi Tanzimat aydınlarının tespiti bugün için de geçerliliğini korumaktadır.

Milli olabilmek için popüler olmak gerekiyordu. Çünkü etnisite üzerine inşa edilen bir birliğin, halka rağmen inşa edilmeye çalışılması bir paradoksa yol açmıştı. Yunanlar yaklaşık yüz yıl bu paradoks içinde çırpınmışlardır. Türkler de kısa süreliğine de olsa bu seçkinci tavırdan kaynaklanan türbülansı yaşamıştır. Milli birlik için anlaşılır olmayı savunan yazarlar Arapça ve Farsçadan kurtulmak için çıkılan yolda Türkçenin arkaik kelimelerinde kaybolmuş ve popüler olandan iyice uzaklaşmışlardır. Halkın arkaik kelimeler üzerine kurulan bu "yapay" dili anlayabileceğini düşünmek ve bu kelimeler üzerinde bir dil standardı oluşturmaya çalışmak bugünden bakıldığında büyük bir hata olarak görülebilir. Ancak dönemin şartları içerisinde yeniden değerlendirilmesi gereken bir olgu olarak önemini yitirmemiştir. Toplumsal ve kültürel, hatta siyasal değişimler için değişimler tarihten gösterilebilecek birçok örnekte olduğu gibi tabandan tavana doğru hareket eden bir baskı neticesinde meydana gelmiştir. Zorlama ve baskıyla, tavandan tabana dayatılan değişimler ülkenin ve toplumun geleceği için faydalı ve gerekli de olsa ters tepmektedir. Bu mühendislik, söz konusu dil olduğunda daha belirgin bir biçimde, Yunanlarda olduğu gibi Türklerde de olumlu sonuç vermemiştir.

Bu zorlama ve baskının altında yatan saikleri çok iyi analiz etmek ve anlamak gerekir. İlerleyen satırlarda bunlardan sadece bir tanesine değinilmiş ve bir okuma biçimi olarak teklif edilmiştir. Milli kültürü yansıtan milli bir edebiyat ve dil yaratmak isteyenlerin iddiası şuydu: Arapça ve Farsçanın etkisi altında vücuda getirilen bir dil ve onun ürünü olan bir edebiyat ile halk arasında çatışma meydana gelmektedir. Çünkü bu dil ve edebiyat halk arasında yaşayan milli değerleri yansıtmıyor ve haliyle milli bir bilincin yaratılmasına katkı sağlamıyordu.

"Türk modernleşmecilerine göre, Türkçenin Arapça ve Farsçanın etkisinden kurtarılması önemliydi, çünkü halk ile aydınların dili birbirinden kopmuştu. Bu kopukluğun giderilmesi hayati önem arz ediyordu, çünkü onlar ayrıca, modernleşmeyi topyekân bilimselleşmeyle ve halkın okur-yazar kılınarak cehaletten kurtarılmasıyla eşitliyorlardı. Onlara göre, "geriliğin" ve "cehaletin" nedenlerinden en belirleyicisi "yaşayan dil"di." (Lewis 2007: xxv)

Bu iddia ile ortaya çıkan dil tartışmaları öz Türkçe ile farklı bir boyut kazanmış ve yeni bir çatışma ve gerilimin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çünkü aydın seçkinlerin öz Türkçesi halk arasında yaşamıyordu ve okuma yazma oranı hayli düşük olan Anadolu insanının bu yeni dili öğrenmesi ve bu dil üzerinden Batı karşısında durabilecek güçlü bir milli bilinç/kültür inşa etmesi kolay değildi. Bu evsafa genç nesiller yetiştirmek için devlet bütün kurumlarıyla seferber olmuştu. Millileşmenin bir ayağı modern Avrupa medeniyetinde iken diğer ayağı İslamiyet öncesi Asya bozkırlarında idi. Burada önemli bir noktaya temas etmek gerekir.

Türklerin arkaik döneme, yukarıda bahsedildiği gibi zorlama ve baskıyla da olsa, vurgu yapmalarının arkasındaki sebepleri sadece seçkin bir tutumla karşılamak elbette ki yetersiz kalacaktır. Çünkü Türkler de Yunanlar gibi belirli bir bölge ile sınırlandırılmak istemiyorlardı ve popüler olan üzerine kurulu yeni medeniyetin Avrupa karşısında son derece iptidai kalacağı gerçeğinin farkındaydı. O yüzden bu sıkıştırılmışlık ve iptidailik durumundan kurtulmak için kendilerine tahsis edilen zamanın ve mekânın ötesine vurgu yaparak kurtulmak istiyorlardı. Bu doğrultuda Ziya Gökalp'in ortaya attığı "*Kızıl Elma*" ülküsü yeni oluşan kimliğin kendisini Avrupa karşısında büyük ve önemli görmesini sağlayacak hem de Anadolu dışında yaşayan Türklerin bu ülkü etrafında ortak bir kimliği deneyimlemesine ve içselleştirmesine olanak sağlayacaktı. Dünya imparatorluklar çağını artık geride bıraktığından, imparatorluk temelinde yeni bir oluşuma vurgu yapılamayacağından insanları uzak bir ülkü etrafında birleştirmek ve tarihsel bir bilinç kazandırmak daha kullanışlı olabilirdi. Çünkü onlar için Batı sadece örnek alınan bir medeniyet değil aynı zamanda yüzleşilmesi gereken bir rakip idi. Buna düşman da diyebiliriz. Türkleri Anadolu coğrafyası ve Anadolu insanının konuştuğu dil ile sınırlandırıp "sen bu kadarsın" demek Türklerin kolektif bilinciyle uyuşmuyordu. Tarihte birçok evlet kurmuş ve daha düne kadar neredeyse dünyaya hükmetmiş Osmanlının cenazesi hâlâ yerdeyken insanları buna inandırmak hayli güçtü.

Bu paradoksal bir durumdu. Hem basit ve popüler üzerine kurulu milli bir kimlik inşa edilecek, hem Avrupa modernleşmesi örnek alınacak, ve diğer yandan iptidailikten kurtulup Anadolu'nun dışındaki Türkleri de kapsayan bir ülkü etrafında ortak milli bir bilinç yaratılacaktı. Bu paradoksal durumun açığa çıkardığı gerilimi ne seçkin grup ne de sıradan halk kaldırılabildi. Nitekim öyle de oldu. Yunanların "*Megali İdeası*", veya Ziya Gökalp'in "*Kızıl Elma*" gibi imparatorluklar dönemine vurgu yapan irredantist ülküleri yeni kurulan dünya düzeninde büyük bir tehlike ve tehdit içermekteydi. Bu tehlike ve tehdidin genç cumhuriyeti sıkıntıya sokacağına farkına Ziya Gökalp'in kendisi de varmış olacak ki "*Kızıl Elma*" ülküsünü revize ederek irredantist bir ülkü (*Megali İdea* gibi) olmadığını, uzak bir ülkü olduğunu itiraf etmek zorunda kalmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün "*yurtta sulh cihanda sulh*" sözü de bu sıkıntılı durumu bertaraf etmek için söylenmiş bir söz olarak yorumlanabilir. Yunanların yayılmacı ülküsü Avrupa için bir tehlike oluşturmadığı için görmezden gelinebilirdi. Ayrıca bu ülkünün kapsadığı coğrafya İstanbul'u ve Anadolu'yu içine aldığı için kimi Batılı güçler tarafından desteklenmiştir. Nitekim Birinci Dünya savaşından sonra Yunanların Anadolu'yu işgali ve bu işgalin İngilizler tarafından desteklenmesi buna örnek olarak gösterilebilir. Ne var ki Viyana'dan Çin seddine kadar uzan bir ülkünün hayali bile büyük bir tehlikeydi. Gökalp, modernliğin zorunlu bir sonucu olarak, "*Kızıl Elma*" yı, Anthony Giddens'in *Modernliğin Sonuçları* adlı eserindeki modernlik, zaman ve uzam konusundaki tespitini

doğrularcasına “herhangi bir belirli yer ya da bölgeden bağımsız olarak belirledi.” (Giddens 2012: 24).

“Türk dili ve tarihi, kültür ve medeniyet, millî şuurun uyanık tutulması için bilinçli bir şekilde ele alınması gereken konulardı.” (Kuş 2013: 11) Bu doğrultuda, geçmişin, bugünün ve yarının biçimlenmesine yardımcı olması için devlet bütün imkânlarını seferber ediyordu. Milli Eğitim Bakanlığının, Türk Dil ve Türk Tarih Kurumunun kurulması bu yönde sayılabilecek girişimlerden sadece birkaçı idi. “*“Milli ve ilmi bir vazife” olarak görülen tarih incelemelerinin amacı ulusal bilinç oluşturmaktı. Türk Tarih tezini besleyen ulusçuluk fikriydi.*”(Lewis 2007: xxx) Mustafa Kemal Atatürk’ün yeni kurulan devlet bankalarından birini Etibank, diğerini Sümerbank yaparak Türklerin tarihsel köklerini Hitit ve Sümer gibi iki kadim medeniyete bağlama isteği köklerinden birini Anadolu’ya uzatma arzusuna atfedilebilir. Bu arzu uluslaşma sürecinden geçen milletlerin kendilerine köken bulma refleksine bağlanabilir. Lewis, (2007: xxx; Ersanlı 2003'ten) bu durumu şöyle izah eder:

"Tarih araştırmaları yoluyla ulusal kimliğin keşfedilmesi iki yüzyılın da izlerini taşıyordu: Bir yandan Aydınlanma çağıının ve Fransız Devriminin etkisi altında 'tarihselciliğe karşı' bir özellik taşıyordu, yani Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü bir karanlık çağı geride bırakmak olarak değerlendiriyordu; diğer yandan ise tarihi ele geçirilemeyecek kadar çok eski 'köklerde' ya da 'kaynaklarda' arayarak 'bilimselci' ve 'tarihselci' bir üsluba bürünüyordu."

Diğer yandan daha yakın geçmişte Türkler Anadolu’da varlık-yokluk mücadelesi vermiş ve bu gibi girişimlerle hem içeriye hem de dışarıya Anadolu’nun çok eskilerden beri Türk yurdu olduğu mesajı verilmek isteniyordu. Kültürel bilincin şekillenmesinde etkili olabileceği düşünülen daha önemli temenni ise, bu ve benzeri arkaik olgular üzerinden toplumda kadim kültürel simgeler yaratılması ve Batı karşısında güçlü, köklü bir ulus bilinci yaratılması idi.

Halk dilinin yüceltilmesi ve belli bir standarda ulaşması için edebiyattaki yerini muhkem kılmak adına modernleşmeyi ve ulus kimliği savunan yazarlardan oluşan yeni bir edebiyat kanonu yaratılmıştır. Edebiyat tarihlerinin de artık bu hedef gözetilerek meydana getirildiğini görüyoruz. Yıllarca Türk dili ve kültürünün inşası için çabalamış biri olarak Mustafa Kemal Atatürk tarafından Dilmen soy ismine layık görülen İbrahim Necmi (2019: 24), *Târîh-i Edebiyyat Dersleri* adlı çalışmasında dilin bir milletin en belirgin özelliği olduğunu ifade ederek edebiyat tarihlerinin devlet esas alınarak değil millet esas alınarak hazırlanması gerektiğinin altını çizmiştir. Dilmen burada saray ekseninde gelişen Osmanlı Türkçesi ve divan edebiyatının gücünü halktan almadığı için milli olmadığını imlemektedir. Divan edebiyatının merkezde olduğu bir edebiyat tarihi hazırlanmasına karşı çıkmıştır. Halk dilinin ürünü olan eserlerden müteşekkil bir edebiyat tarihinin hazırlanması gerektiğini savunmuştur. Böylece sıradan halkın konuştuğu milli dil edebiyat diline dönüştürülerek zenginleştirilecek ve saygınlığı arttırılacaktı. Bu saygınlığı ve standartı kazandırmak için edebiyat kuşkusuz mükemmel bir zemindi. Ama en az edebiyat kadar etkili olan bir diğer zemin ise dindi. Modern öncesi dönemde aynı dini cemaate mensup insanlar birbirlerinin dillerini anlamasalar bile onlar arasında iletişimi sağlayan ve kutsal metinlerin yazılı olduğu ortak bir dil vardı. Hıristiyanlar için Latince Müslümanlar için Arapça bu fonksiyonu yerine getiriyordu. Bu dillere kutsiyet atfeden

bütün cemaat arasında iletişimi sağlayan ve belli bir standartın yerleşmesini sağlayan unsurdu din. O halde ulusların kendi dillerinin bu yeni “cemaat” tipi arasında insanları bir araya getirecek, ortak anlatılara sahip bir konuma gelmesi için insan kültürünün şekillenmesinde her zaman önemli bir görev icra eden dinin yardımına ihtiyaç duyulmaktaydı. “*Milliyet fikrini güçlendirmek adına dini terminolojinin kullanılması ve bu iki alanın iç içe geçmiş bir şekilde sunulması millî kavramların kutsallaştırılması sonucunu doğurmuştur.*” (Çakmaker 2019: 439-40)

Yunanların Yeni Ahit’i *coine* dilinden halk diline çevirmeye teşebbüs etmeleri gibi Türkler de Kur’an’ı Arapça’dan Türkçeye aktarmaya çalışmışlardır. Bilindiği gibi bu konuda milli marşın yazarı Mehmet Âkif Ersoy’un, Elmalı Hamdi Yazır ile beraber girişimleri olmuştur. Tabii ki bu girişimler devlet tarafından destekleniyordu. Diyanet İşleri Başkanlığını kurarak dini etki alanının içine alan devlet, doğal olarak bu girişimiyle, toplum olarak Batı medeniyetinden geri kalınmasına sebep olan ve insanlar arasında hayli yaygınlık kazanan bir takım bidat ve hurafeleri bertaraf etmek ve insanların gerçek dine ulaşımını kolaylaştırmak istiyordu. Nitekim bu yönde Mustafa Kemal Atatürk’ün beyanları mevcuttur. Ancak kanaatimizce bundan daha önemlisi halk diline yukarıda da bahsedildiği gibi din üzerinden saygınlık atfedilmesi ve dilin standartlaşması amaçlanıyordu.

Meal ve tefsir çalışmaları, hatta ezanın Türkçeleştirilmesi de dâhil olmak üzere vesaire girişimlere bu gözle bakılabileceği kanaatindeyiz. Çünkü din, uluslaşma öncesi toplumlarda olduğu gibi hâlâ kuvvetli bir biçimde insanlar arasında birlik beraberliği sağlayan bir unsur olarak işlev görmektedir. Uluslaşma temelli hayali bir cemaatin mücessem hale gelmesi için önemli bir görevi yerine getiriyordu. Edebiyat ve din işte tam da bu noktada devreye girerek hem dilin standartlaşması hem de saygınlık kazanması için göreve çağrılıyordu. Her iki taraftan da bazı dirençlerle karşılaşması doğaldı. Nitekim Yunanların Yeni Ahit’i halk diline aktarma girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmış, Türklerin Türkçede Kur’an meal ve tefsiri yönündeki çalışmaların etkisi hâlâ süren sancılı bir süreçten geçmiştir. Ezanın Türkçe okutulması ise gelen büyük tepkiler neticesinde çeyrek asır sonra yürürlükten kaldırılmıştır.

Sonuç

Bütün diğer milletler gibi Yunanlar ve Türkler modern bir varoluş sürecinden geçiyordu. Bu süreçte benzer duraklardan geçmeleri araştırılmaya değer bir konudur. Devlet, hem Yunanlarda hem Türklerde, etnik kimliğin bu modern seküler varoluşunu muhkem kılmak için arkaik olana başvurarak Batı karşısında güçlü bir duruş sergilemenin yollarını aramıştır. Halk diline sığınırken basit, sade ve iptidai olanın yüzeyselliğinde Batı medeniyeti ve kültürü karşısında selde sürüklenen bir nesneye dönüşmemek, başka bir ifadeyle modernleşme yolunda benzemeye çalıştığı, kendisine örnek almaya çalıştığı bu medeniyet tarafından yutulmamak için tarihin köklerinden ve dinin kutsallığından faydalanılmıştır. Ne var ki her iki deneyimde de, zengin tarihsel geçmişe ve güçlü din algısına rağmen yukarıda bahsedilen paradoksal durumlardan dolayı bu gibi girişimler, devletin üzerine inşa edildiği birçok çelişkinin su yüzüne çıkmasına engel olamamıştır. Giriş bölümünde bahsedildiği gibi bu çalışmanın kapsamı, modernleşme ve uluslaşma yolunda iki millet arasındaki kimi benzerliklerin saptanmasıyla sınırlandırıldı. Bu benzerliklerin nasıl gerçekleştiğine dair sorulacak soruların cevapları başka çalışmaları zorunlu kılmaktadır.

Kaynaklar

- Anderson, Benedict (2014). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. Metis Yayınları.
- Çakmak, Samet (2019). “Tanzimat Dönemi Türk Şiirinde Ulus İnşasına Doğru”. *Sosyal Bilimler Dergisi/The Journal of Social Science*, sy 39, ss. 438-45.
- Dilmen, İbrahim Necmi (2019). *Târîh-i Edebiyyât Dersleri*. Çeviren Dr. Orhan KAPLAN, c. I. Cilt, Akademik Kitaplar.
- Giddens, Anthony (2012). *Modernliğin Sonuçları*. Ayrıntı Yayınları.
- Hayes, Carlton J. H. (2010). *Milliyetçilik: Bir Din - Batı Siyasal Düşüncesinde “Ulusalcılık” Tasavvuru*. İz Yayıncılık.
- Jusdanis, Gregory (1998). *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür; Milli Edebiyatın İcat Edilişi*. Metis Yayınları.
- Kuş, Bahri (2013). “Millî Lisan Anlayışının Ömer Seyfettin’in Hikâyelerindeki Yansımaları”. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, , ss. 9-16.
- Lewis, Geoffrey (2007). *Trajik Başarı Türk Dil Reformu*. Paradigma Yayıncılık.
- Mardin, Şerif (2014). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895- 1908*. İletişim Yayınları.